יורינאה טרשית בנחל אליצור בהר-הנגב הדרומי

צביקה פורגס, חוג טבע קיבוץ סעד – Tzvila@gmail.com
יאיר קדד – חוג כלנית – yair.viner@gmail.com
אבי שמידע, חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לרציונליות, האוניברסיטה העברית בירושלים – avi.shmida@gmail.com

———————-

תקציר: אתר של יורינאה טרשית **Jurinea staehelinae (DC.) Boiss.** , בן-שיח נדיר ובסכנת הכחדה התגלה במצוקי מדרגות באוכף נחל אליצור ונ.אליאב אשר בהר-הנגב הדרום-מערבי. זהו בן-שיח אירנו-טורני נדיר ביותר באזור הלבנט במזה'ת הגדל בהרים גבוהים גירניים במדבר. היורינאה היא סוג ממשפחת המורכבים הדומה לסוג דרדר אך קוצי הקרקפת מקושתים ואינם בעלי שיכים משניים בבסיס הקוץ הראשי.

==========

יורינאה טרשית, נחל אליצור 7.5.2019, צילס איתן שפירא ©

בטיול שערכנו באגן נחל לוץ בדרום מערב הר-הנגב, עלינו בנחל אליצור וגלשנו דרך אוכף ברום 983 מטר לנחל אליצור. היתה זו עונת סוף הסתיו (25.11.2024) לאחר שנתיים שחונות בהר-הנגב ורוב הצמחים נראו כ"גוויות שחורות מתות". כהרגלנו חיפשנו גם צמחים נדירים או מיוחדים ולא הצלחנו למצוא אפילו דונמא אחת לרפואה; סתוונית הקליפות גמרה לפרוח זה מכבר וסתוונית הרמון עדיין לא הציצה. הגשם של החורף הנוכחי (שנת

תשפ"ו, 2024-25) עדיין לא הגיע למרחבי הר-הנגב. אך הנה באחת ממדרגות הסלע הרבות השכיחות בראשי המדרונות ברכס הר-לוץ, הבחינה עינו המנוסה של אחד מעמנו בראש קרקפת קוצני ובלתי מוכר. צילום קוצי הקרקפת ובחינתם מקרוב הביאה אותנו להגדרה ברורה: מצאנו עוד אתר של יורינאה טרשית. ספרנו באתר שמונה בני-שיח בסדקי גיר קשה של תצורת יתר האאוקנית(המצויה מעל תצורת ניצה, שתיהן מגיל אאוקן עליון); היורינאה גדלה במדרון תלול צפון מזרחי כעשרה מטר מתחת לפסגת הרכס העוטר את נחל אליצור ממערב. חברת הצומח במקום היא חברת לענת המדבר ופיגמית פור (דנין 1970) ; במקום רשמנו שליטה של ציפורן סיני ואת הצמחים הנדירים – **פיגמית פור, עוגנן נימי וכלך הנגב.**

יורינאה טרשית, נחל אליצור 7.5.2019 תמונה 1,3מימין צילם איתן שפירא ©, 25.11.24(תמונה 4 צילם י.קדד), תמונה 3 איור מהפלורה של ישראל.

<u>תיאור הצמח:</u> בן-שיח מסועף ומעוצה, סבוך בבסיסו, נושא גבעולי פריחה זקופים רבים בחלקו העליון, גובהו 30–10 ס"מ. כל הצמח מכוסה שעירות מוכית נעימה, אשר רובה נושרת עם התבגרות העלים והגבעולים. העלים אינם קוצניים, להבדיל ממיני **קוסיניה** ו**קרדה**. עלי הבסיס חתוכים-מנוצים, אך עלי גבעולי-הפריחה שלמים ודמויי סרגל. אורך העלה 3–1.5 ס"מ וקצהו מחודד. שפתו גלולה לאחור והוא דומה לעלה מחטני (לכן קרובה היורינאה **לארנין ההרים**). קרקפות הפרחים נישאות רק בראשי הגבעולים, קרקפת בכל גבעול. כל פרחי הקרקפת צינוריים, סגולים ודו-מיניים. עלי המעטפת צרים, תמימים, מחודדים לקוץ דוקרני מאונקל. המצעית מכוסה זיפים ארוכים. הזרעונים פחוסים עם פסים מקבילים או 4 מקצועות, ופני שטח מגובששים בחלקם. לזרעון ציצית שערות מנוצות, אורכה 15–12 מ"מ, שערות הציצית החיצוניות קצרות מהשערות הפנימיות, וכולן מאוחות בבסיסן לטבעת, ונושרות לבסוף יחד עם חלקה העליון של קליפת הפרי. ליורינאה לעומת הדרדר חסרה בבסיס הזרעון פגימת ההליוזום המנוון.

המין נראה לכאורה כאחד ממיני הדרדר הרב-שנתיים, ודומה חיצונית ל**דרדר דמשקאי**. אופייני לכל מיני היורינאה חוד קוצני בקצה עלה המעטפת, תכונה שיש גם לרוב מיני

הדרדר. אולם הסוג יורינאה רחוק סיסטמטית מהסוג דרדר: ציצית הזרעון שלו מנוצה, ומקום חיבור הזרעון אל מצעית הקרקפת נמצא בבסיס הזרעון לעומת מיני הדרדר שם מקום החיבור נמצא בצד הזרעון ליד פגימת ההליוזום המנוון. ועוד: לעומת מיני הדרדר, בהם ישנם שיכי משנה בבסיס הקוץ הראשי הרי ביורינאה קוץ עלי המעטפת של הקרקפת בלתי מתפצל. היורינאה קרובה מצד אחד לסוג **קוסיניה** הערבתי, ומצד שני לסוג **קרדה** הים-תיכוני, אך עליה אינם קוצניים.

בית-גידול : סלעי גיר בהרים רמים במדבר מעל רום של 900 מטר. גם באדום בירדן גדלה היורינאה ברום גבוה, בכיסי קרקע במצוקי גיר ובמדרון גירי סלעי.

במרכז: מפת תפוצה של יורינאה טרשית(אתר EU_MED FLORA)
מימין: יורינאה טרשית בג'בל בקיר בדרום ירדן(הרי עקבה מעל אילת), צילמה דפנה כרמלי ©

תפוצה בארץ : גדל בארץ רק במזרח הר הנגב בארבעה מקומות הקרובים זה לזה: מעבר ערוד, הר עידו, קרני-רמון ורכס הר לוץ. בהר לוץ מוכרים לפחות שני אתרים (נחל אליאב, נחל אליצור). המין שכיח למדי ברכס לוץ (נמצאו עד כה 8 אתרים, מימי רון מידע בע"פ) אך לא נעשה באזור סקר יסודי. בחרמון נאסף על ידי טוביה קושניר והבוטנאי קוטשי בדרך לפסגה. גדל ברכס דובדבן ברום 2170 מטר.

תפוצה בעולם : זהו מין אנדמי ללבנט: גדל בירדן, דרום ישראל, החרמון, הרי הלבנון, מדבר ג'זירה והמדבר הסורי בסוריה. בירדן גדל המין רק בהרי אדום ברום 1000–1550 מטר בסלעי גיר; הוא נעדר שם מסלעי אבן-חול. אינו גדל בסיני ובמצריים.

ספרות

שמידע א ופולק ג 2017 סיכום השתלמות כלנית בהר-הנגב 26-10-2017, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: פורגס צ וינר י ושמידע א 2024 יורינאה טרשית נמצאנ בנחל אליצור בהר-הנגב הדרומי, כתב-עת "כלנית" מספר 9.

==========